

Natmænd og rakkere i Thy og Hanherred

af A. C. Svalgaard

Af nedenstående småtræk om de i gamle dage så foragtede rakkere og natmænd, er en del samlet efter folkemunde, og giver at denne grund ikke særlig udtømmende oplysninger om disse på den tid så uundværlige mænds og kvinders virksomhed. Deres håndtering betragtedes nemlig som uren og uærlig, *ingen* bondemand eller andre med agtelse for sig selv, kunne tænke på at tage huden af en selvdød hest, endsigse røre ved et selvdødt dyr. Dertil havde man rakkeren.

Skulle rakkeren spise eller drikke på et sted, hvor man havde hans hjælp behov, måtte han benytte krus og ske, som ingen andre rørte, og som således betragtedes som urene.

I hvert sogn fandtes en "Rakkerkule", hvor selvdøde dyr, efter at huden var taget af, blev begravede. I Sennels sogn lå "e Rakkerhvolter" i den vestlige ende af Hundalsbakke, og på Klim Bjerg ligger en høj, kaldet "Hestehøjen", hvori alle døde heste blev begravede, "da man nemlig ikke den gang måtte spise hestekød".

I Thisted havde man en af byen lønnet person, Jens Natmand, til at renholde skolens "Apartement" eller nathus, bortbringe døde dyr, feje tinghusets skorsten samt rense dårekenen og føre skarnet fra sprøjtehuset, hvilket sidste arbejde betaltes med 1 rdl. 13 sk.

Den, særlig blandt almuen herskende fordom imod dem, var vanskelig at få udryddet, og i 1794 bebudedes til amtmanden i Thisted en Kancellianordning herom, som dog aldrig blev udstedt, "hvilket", skriver H.P. Hansen i "Natmændsfolk og Kæltringer", "forsåvidt også var ret ligegyldigt, som fordommene nu engang ikke lod sig udrydde ved kgl. Forordninger". Samme forfatter anfører bl.a. efter Skinnerup kirkebog, at natten efter den 20. april 1797 kom en mand, en på pension afskediget rytter, nu glarmester, *Niels Rosenlund* og kone, *Bened Christensdatter* til Skinnerup, hvor hun kom i barselseng og fødte en dreng, som i dåben d. 25. april fik navnet *Hans Christian*. Degnen Poul Thilsteds kone bar ham, og Anders Nielsens kone fulgte med.

I Vibberstoft, Villerslev sogn, fødtes d. 18. marts 1782 en datter af *Peder Jensen* og hustru, *Maren*. Hun konfirmeredes i Hjørdemål kirke i året 1800, men korn allerede i sit 5. år med nogle omrejsende folk. Hun "giftede" sig siden med en af dem ved navn *Niels Kat*, med hvem hun fik 3 børn. Hun hed *Mette Cathrine Pedersdatter*.

Fra en retssag i Hammerum herred 15. marts 1745 angående natmændsfolkene *Jens Nielsen* og *Karen Christensdatter* oplystes, at han var hos natmanden *Niels Roelgård* i Lild i 6 år, og der gik til Guds bord 2 gange om året. "Og Niels Roelsgaard hjalp ham så vidt til rette hos præsten, at han kom til Guds bord, da han ingen bevis havde fra Dejbjerg, hvorfor han måtte tjene ham for liden eller ingen løn i 6 år." Siden kom han i tjeneste hos en natmands enke i Sjørring og tjente hende i 2 år.

I 1742 blev der ved sessionen i Thisted præsenteret trende karle som reservesoldater, af hvilke de tvendes farfar var natmand, og den tredies moder natmandsdatter, De blev indrullede, fordi de var "anseelige og

tjenestedygtige", "at hverken de eller deres forældre have havt med natmandshåndværket at bestille", "Forordningen befrie Natmænd for at pålægges beskjæmmelse og Vanære", "samt at det kunne drage skadelige Følger efter sig, om sådanne folk kunde fra indrullering udsættes".

Om rakkere og natmænd i Thy og Hanherred anføres efter A. *Gaardboe*: "De sidste Natmændsfolk i Vendsyssel", følgende: "De af rakker- og natmændsfolkene, som drev glarmester- og blikkenslageriet, kaldte man i Vendsyssel for Hanherredstroppe, fordi de måske undertiden på folks spørgsmål om hjemstavn valgte at være fra Hanherred. Blandt disse var *Rakker-Lars*, som i Thy havde været hesteskærer i flere år, og efter hans død fortsatte konen hans håndtering. I Fjerritslev kro holdt *Peder Hansen "Bryllup"*, som foregik på den måde, at parret "kastede Kæp". Den ene af parterne tog en stok, den anden en fyldt brændevinsflaske, og disse genstande gik så skiftevis fra den ene til den anden, og hver gang en af dem modtog flasken, blev der taget en slurk af den, indtil den var tømt. Kromanden agerede præst.

Om det sidste natmandspar i Hundeleve, Jelstrup sogn, anføres, at manden, *Kristen Kristensen*, var fra Klim. Han var af god familie og havde været forvalter, men for at undgå straf for at have forfalsket et skudsmål ved at tage pennen mellem to tæer på den højre fod, valgte han at give sig i rakkerlaget i stedet for at miste sin højre hånd, som var straffen derfor, han døde i 1830, 66 år gammel, hustruen, *Juliane*, som fortsatte håndteringen, hængte sig i året 1850, og blev 61 år gl. At hun ikke var ubekendt med hekseri ses af, at hun hængte sig i 3 tråde uldgarn.

Et andet par, som også stammede fra Thy, var glarmester *Lautrup* og "*Døv Maren*", til hvem han skulle være lovformelig viet. De strejfede omkring i Kjær og Dronninglund herred, og en dag, de var blevet uenige, løb hesten løbsk og ødelagde glas for 100 rdl. Af den grund måtte de siden traske tilfods som andre kæltringer.

Sikkert en af de farligste hekse, Vendsyssels befolkning har stiftet bekendtskab med, blev i 1807 tiltalt og straffet for tyveri og løsgængeri m.m. Hvor hun var født vides ikke, men hun blev døbt i Nors kirke den 2. april 1786. Hun hed *Sidsel Rolandsdatter*."

- 1810 måtte Nors sogn antage sig til forsørgelse 2 af hendes børn, *Ane Marie* og *Johanne* omtrent 3 år gammel, men da disse 2 piger hidtil havde nydt pleje hos Kristen Kamp i Sæby for 8 skill. daglig for hvert barn, og ingen findes i Nors sogn, som på slige gode eller billige vilkår ville eller kunne antage sig børnene, tilstod kommissionen med fornøjelse Kristen Kamp de forlangte 8 skill. daglig for hvert barn til deres fyldte 12. år. Samtidig indløb der en regning på 201 rdl. til Nors sogn for nævnte børns opdragelse, underholdning og pleje fra okt. 1807 til 1810, men da sognet ikke så sig i stand til at udrede en så stor sum, forundtes man nådigst 100 rdl. af amtsfattiggassen til hjælp dertil. Den 20. febr. 1814 indløb der atter en regning, denne gang på 114 rdl. 6 skill., så sognet af den grund måtte foretage en ekstra ligning for at dække

beløbet. Siden nævnes intet om Sidsel Rolandsdatters børn. (Nors sogns fattigprotokol 1756-1854).

- En omvandrende natmandskvinde, *Gunild Thomasdatter*, fødte under sin omstrejfen i året 1798 2 børn, det ene hos Christen Iversens enke i Klastrup, Østerild sogn, og på grund af denne tilfældighed måtte nævnte sogn underholde børnene ved at udsætte dem til de lavest bydende. (Hundstrup-Østerild Fattigprotokol 1856-1873).

- Under Hanherredtropperne kan endnu nævnes *Juliane Axeldatter*, født i Resen, Vroue-Resen pastorat, 1776, men opfødt hos sin fader, *Axel Johansen* i Thisted. Hun havde fået en dårlig opdragelse og havde 4 uægte børn. En natmand, *Frederik Jensen*, var født i Stagstrup sogn og døbt samme sted 1772, havde 5 børn med ovennævnte Juliane Axeldatter, men under sine vandringer, hvor han var anfører for en sammenløben bande af løse kvinder, giftede han sig med en af disse, *Ellen Hansdatter*.

I 1815 måtte fattigvæsenet i Thisted underholde natmandskvinden *Lene Diderichsens* 2 uægte børn, så længe disses mormoder, *Mette Natmands*, sad i arrest. Fattigvæsenet havde dem dog i mange år til forsørgelse. I 1825 blev kommissionen enig om, at "natmandsreden" nu burde splittes ad, medens den gamle bedstemoder opholder sig i tugthuset, hvorhen hun er dømt på et år.

Bager Bigum fik 4 mark 8 skill. for at bage "Natmands brød" hele året. I 1830 fik de selv 12 skill. for at bage deres eget brød af 6 tdr. byg, som de erholdt årlig.

Det sidste man erfarer om natmandsfamilien er, at *Inger Diderichsdatter* i 1832 fik 3 mark i sygehjælp. (Fattigprotokol for Thisted By og Landsogn 1804-1832).

Rakkerne i Langvad Bjerger.

For mange år siden boede der i Langvad Bjerger en samling af mænd, som man ikke henregnede til de gode mænd af samfundet. Navnene, hvormed de blev kaldte, er følgende: *Ole Grød*, *Peder Hove*, *Lars Horbo*, *Skindriveren* og hans søn *Hvævs*. *Ole Grød* var professionel hestehaletyv, *Peder Hove* og *Lars Horbo* var rakkere og som sådan vant til at bruge en kniv; men de var heller ikke bange for at bruge den til mennesker. *Skindriveren* og *Hvævs* var gode tækkemænd, men de stjal alt, hvad de på nogen måde kunne få fingre i, hvor de var på arbejde. Som hovedbeklædning brugte de nogle vældige høje hatte, og disse var jo gode at have noget i, når de gik hjem om aftenen. Engang havde den ene af dem fået samlet en del æg i hatten; men karlen, som under tækkearbejdet syede for dem, var også bleven klog på dette, og han gav ham en knyttet næve oven i hatten, så æggeblommerne randt ned om ørene på manden. De var ikke nemme at sy for, hvor de tækkede, og et sted, hvor tjenestekarlen syede for dem, blev han aldrig kaldt andet end "Slomstrup". Da de skulle ind at spise til middag, var der fremmede på gården, og karlen fik det således lavet, at han kom først ind ad døren, derefter *Hvævs*, og sidst *Skindriveren*. Karlen sagde så, da han kom ind ad døren: "Først kommer Slomstrup, å så kommer *Hvævs*, å så kommer *Skindriveren* nok så skrævs". Dette hjalp, han blev ikke kaldt Slomstrup mere. Hvorledes sønnen fik navnet *Hvævs*, skal være gået til på følgende måde: Da faderen var hos præsten og meldte fødselen, ville præsten

jo vide, hvad det var for en, en dreng eller pige, men *Skindriveren* svarede blot: "Å, det er jo en lille *Hvævs*", og det navn beholdt han. Når nogen i Langvad eller deromkring havde mistet enten det ene eller det andet stykke redskab, kunne de altid finde det hos tækkemændene. *Hvævs* blev engang af sin fader sendt ned til Tømmerby til den gamle smed, *Jens Brun*, for at få at vide, hvornår de kunne få stævnesmedet; men smeden ville ikke have med dem at gøre, og det var der jo ingen, der ville. Men *Hvævs* kunne jo ikke komme hjem uden at få besked fra smeden. Endelig sagde denne: "Ja, kom så da dagen mellem Skærtorsdag og Langfredag", og drengen løb da hjem med den besked; men at *Skindriveren* ikke var tilfreds dermed, fik *Hvævs* bagdel at mærke.

Steffen Roelsgaard i Langvad Bjerger.

I bakkerne i Langvad boede *Steffen Roelsgaard*; hans kone var født af rakkere, men han selv ikke; der var ingen, som ville have noget med dem at bestille, af børn havde de vistnok 16. *Steffen* havde en hest, og hvorledes han var kommet til den, og ligeledes hvordan han havde fået den betalt, var der ingen, der vidste; man vidste kun, at hans kone en dag havde truffet en gårdmand ude i heden, og af ham havde hun fået den. En dag døde hesten, og *Steffen* gav sig selv til at tage huden af den, og nu var han da helt rækker i andre folks øjne og drog fra den tid omkring fra sted til sted. Efter nogle års forløb kom de igen og slog sig ned i Langvad Bjerger, og nu blev han egnens "Rakslagter". Han gjorde akkord med beboerne således, at han skulle have 2 skill. for hvert dyr, han tog skindet af, og desuden skulle man i fællesskab give ham 2 skp. rug om året.

Det sidste man hørte til ham var, at han en vinterdag var kaldt over til Vust, hvor han skulle tage skindet af en hest og en stud, hvorfor det blev sent, før han blev færdig til at gå hjem. Da han gik, sagde han, at "i aften kunne han nemt komme hjem", han ville nemlig gå over Lund Fjord; men siden har ingen set ham.

Rakkerne i Manstrup.

I Bakkerne var der nogle såkaldte rakkere; det kunne ofte hænde, at disse folk måtte forlade deres hytter, når der var marked. Det hændte således til et marked, at der et par dage før var kommet nogle landstrygere og taget en sådan hytte i besiddelse. Da en gang en kone fra Krøldrup kom gående, sprang 2 mandspersoner frem og tog hver i en arm af hende og slæbte afsted med hende hen til en af hytterne; men til hendes held havde hun en stor puddelhund med, som løb lidt foran, og da den mærkede, at hun ikke kom, var den straks tilbage og gjorde det af med de to røvere, og det gjorde den så godt, at den ene døde straks efter. *Rakkerne* var som regel altid fredelige folk med undtagelse af, at de rapsede lidt, når de så deres snit dertil. Deres konge hed *Staffen*; han var mesterrækker, og hvad han befalede, det turde ingen nægte. Når en af hans underordnede havde været ude at tage skindet af et dyr, da skulle *Staffen* have en part af fortjenesten, og den bestod som regel af 2 skill. og sommetider lidt gammelt tøj og nogle madlevninger.

Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt, 1930, side 20-26).